

УДК 37.378

Л. В. Королецька

**ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ
БАКАЛАВРІВ ЛІСОВОГО І САДОВО-ПАРКОВОГО
ГОСПОДАРСТВА ЯК ПЕДАГОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН**

В останні десятиріччя спостерігається стрімке погіршення екологічної ситуації як в Україні, так і у світі, тому проблема екології в цілому і екологічної освіти в загалом стали об'єктом глибоких і різнобічних досліджень в різних галузях наукового знання. В умовах глобальної екологічної кризи, яка щороку загострюється, сучасне суспільство стає перед вибором або зберегти існуючий споживацький спосіб існування людства, який вже привів до формування екологічної кризи в світі, або докорінно змінити своє ставлення до природи на основі стійкого, злагодженого розвитку людини і природи, її розуміння та поважного відношення до неї. Одним із можливих рішень цього протиріччя є формування і розвиток екологічної культури як на рівні суспільної свідомості так і окремої людини, зокрема фахівців, чия професійна діяльність безпосередньо пов'язана з природою, тобто майбутніх бакалаврів лісового і садово-паркового господарства. Сьогодні важливим показником рівня культури сучасного суспільства вважають не тільки ступень його духовного розвитку, але і те на скільки глибоко упроваджені екологічні принципи у професійну діяльність людей, яка спрямована на збереження природного середовища та його багатств.

В педагогічній науці до теперішнього часу накопичено величезний фонд наукових знань, які відображають різноманітні проблеми екологічної освіти і виховання. Більш того, в науково-педагогічній літературі має місце різноманітність підходів, концепцій, принципів, понять, що використовуються авторами.

Розглядаючи проблему формування сучасної екологічної культури і, виходячи із специфіки теми нашого дослідження, яке припускає формування екологічної культури майбутніх бакалаврів лісового і садово-паркового господарства, нами було виділено три основних напрямку аналізу наукових джерел.

Перший напрямок аналізу наукової літератури ми пов'язуємо з загальнотеоретичними підходами до екологічної освіти в філософському, психологічному і педагогічному аспектах, де ключовими поняттями виступають «екологічна освіта», «екологічне виховання», «екологічний світогляд», «екологічна свідомість», «екологічна особистість», «екологічна етика».

Другий напрямок ми пов'язуємо з формуванням екологічної компетентності майбутніх фахівців, що зумовлено широким застосуванням в наукових дослідженнях компетентнісного підходу.

Третій напрямок припускає аналіз наукової літератури щодо формування безпосередньо екологічної культури майбутніх фахівців.

Переходимо до аналізу наукової літератури з першого напрямку, характеризуючи проблему на філософському, психологічному і педагогічному рівнях.

Науково-теоретичною базою сучасних уявлень про взаємовідносини людини і природи виступає концепція антропокосмізму. Вона об'єднує теоретичні погляди ряду вчених, таких як В. Вернадський, Н. Федоров, К. Ціолковський, О. Чижевський.

По перше, антропокосмізм передбачає особливий погляд на світ, який розглядається одночасно і як історія і як космос. «Світ як історія» припускає постійні зміни завдяки впливу людини на оточуюче середовище.

По-друге, антропокосмізму властиво особливе розуміння місця людської свідомості в природі: думка є явищем природи, яка вже існувала до появи людини на Землі. Вони усвідомлюють суперечливість суб'єктивно-об'єктивних відносин в системі взаємодій суспільства і природи: людина як суб'єкт володіє розумом і волею, вважаючи себе активним суб'єктом в цій системі. Природа будучи суб'єктом свого розвитку, відповідає тим чи іншим чином людині на його впливи, адаптуючись до них.

В-третьє, цивілізація в розумінні антропокосмістів, припускає часткову підміну, а часом і придушення природного середовища штучним, створеним самою людиною для задоволення своїх споживчих потреб.

На філософському рівні в даний час виділяються три фундаментальних напрямку в розумінні суті взаємовідносин людини і природи. Перший напрямок умовно називають антропоцентризмом і ставлення до Природи розглядається у ньому з точки зору блага людини, яка є господарем над нею. Другий напрямок – це натуроцентризм. Тут Природа розглядається як досконалий механізм, гідний любові, шанування і поклоніння. Третій напрямок передбачає органічний взаємозв'язок людини і Природи, зокрема не просто єдності, як це робилось раніше, а єдності, заснованої на системності Природи, співвідношенні її складових [10, с. 50].

Достатній обсяг наукових знань з проблеми екологічної освіти накопичено і в психологічній науці. Глибокі наукові дослідження в цій області за останні роки провели О. Анісімов, І. Белавіна, М. Вересов, С. Глазачев, Н. Деменікова, Ю. Швалба, С. Шмалей.

Так, наприклад С. Шмалей, вперше в українській педагогічній науці представила розробку психологічного напрямку еволюції ставлення до живої природи. Безумовною заслугою автора є вичленування з психологічної науки окремої галузі – екологічної психології, предметом якої є дослідження індивідуальної і групової екологічної свідомості.

В контексті нашого дослідження, спрямованого на формування екологічної культури майбутніх бакалаврів лісового та садово-паркового господарства, особливо важливе значення має врахування одного із завдань екологічної психології, – проведення аналізу індивідуальної і групової специфіки формування екологічної свідомості. Відповідно до якого вивчаються особливості екологічної свідомості в різних соціально-професійних групах, встановлюються взаємозв'язки між соціально-професійною приналежністю і специфікою системи екологічних уявлень, що властива кожній групі і окремим її членам, визначаються особливості суб'єктивного ставлення до природи: структура параметрів ставлення до природи та її залежність від рівня розвитку ставлення, досліджуються переваги у виборі стратегій і технологій взаємодії з природою в даних групах [15].

Оскільки об'єктна сфера досліджень екологічної освіти достатньо широка ми будемо аналізувати в основному дослідження, присвячені різним аспектам екологічної університетської освіти.

Так, цілий ряд досліджень виконано з проблеми екологічної освіти в технічних вузах. Ю. Юсфін стверджує, що необхідно переробити зміст спеціальної екологічної підготовки інженерів. В ньому повинні бути присутніми два самостійних блока дисциплін: «загально екологічні проблеми и проблеми ресурсозбереження» [16].

Слабкий взаємозв'язок екологічної освіти з майбутньою професійною діяльністю відмічає у своєму дослідженні Л. Звягіна, і пропонує технологію екологічної освіти, що включає в себе модель професійно – особистісного навчання студентів [5].

Ряд вчених вважають, що джерелом невисокої ефективності екологічної освіти є відсутність базових знань з екології. Замість того, щоб вивчати методи і засоби, які дозволяють проектувати, створювати, експлуатувати екологічні технології і матеріали, викладачі змушені витратити час на вивчення основ екології. Для усунення цих недоліків пропонується освітня модель, в якій передбачаються «цілі корекції і модифікації», що забезпечують корекцію екологічної підготовки з урахуванням мінливих екологічних вимог, базового рівня екологічних знань і модифікацію освіти з урахуванням нових еколого-економічних відносин [9].

Екстраполюючи викладений матеріал на екологічне навчання майбутніх бакалаврів лісового і садово-паркового господарства, ми можемо припустити, що зміст їх навчання повинно бути зосереджено більшою мірою на екології лісів та екологічних системах садово-паркового господарства, тобто повинно бути максимально наближене до їх майбутньої професійної діяльності і в певною мірою її екологізувати.

Завершуючи аналіз першого напрямку літератури, слід відзначити, що в останні роки все частіше з'являються дослідження проблем екологічної освіти з позицій системного підходу, тобто сама екологічна освіта розглядається як цілісна педагогічна система.

На сьогодні одними із основних наукових підходів при вивченні різних аспектів є компетентнісний підхід.

Так, Ю. Гришаєвою розроблена фундаментальна концепція формування еколого-професійної компетентності студентів гуманітарного вузу, яка розглядається як акмеологічний інваріант професіоналізму, як інтегративний феномен, як результат інтеграції процесів розвитку екологічної культури і професійної компетентності.

Також автором розроблена теоретична модель формування еколого-професійної компетентності студентів, в структурі якій представлені цільовий, змістовний, технологічний і діагностичний модулі. По своїй суті модель припускає інтегративний, динамічний, адаптивний, відкритий характер освітнього процесу і орієнтована на екокультурні цінності [3].

По іншому трактує компетентнісний підхід Г. Папуткова, яка виходить із того, що професійно-екологічна компетентність представляє собою інтегральну характеристику фахівця, яка відображає його здібність і готовність до мобільної, оперативної і ефективної реалізації в професійній діяльності професійно-екологічних знань і досвіду на основі екологічно доцільних ціннісно-мотиваційних установок, універсальних здібностей і особистісних якостей, що забезпечують соціально, екологічну і професійно доцільну поведінку [7].

Певний інтерес представляє дослідження О. Рогової, яке присвячено становленню еколого-педагогічної компетентності майбутнього фахівця в галузі освіти. Ця зацікавленість зумовлена тим, що, бакалаври лісового і садово-паркового господарства хоча не є педагогічними працівниками, їх екологічна діяльність так або інакше має педагогічний аспект і передбачає наявність певних педагогічних знань і вмінь як частини їх екологічної культури [8].

На думку О. Рогової еколого-педагогічна компетентність виступає як якісний показник результативності еколого-педагогічної освіти і представляє собою інтегративну професійно-особистісну властивість суб'єкта еколого-педагогічної діяльності, яка формується в процесі прямого і непрямого освітнього впливу і проявляється як здібність майбутнього фахівця щодо рішення професійно-педагогічних завдань безперервної екологічної освіти [8].

Однією із останніх робіт, виконаних в Україні в контексті екологічної компетентності, є дисертаційне дослідження Н. Стрижак. Виходячи із особливостей професійної діяльності техніків лісового господарства автор виділяє у них три компонента екологічної компетентності: когнітивний, ціннісно-мотиваційний і діяльнісно-практичний [11].

Формування екологічної компетенції у техніків лісового господарства «базується на концептуальних засадах глибокої екологізації змісту усіх циклів підготовки та його модернізації, застосування комплексу взаємодоповнюючих педагогічних підходів, цілеспрямованого

використання сучасних інноваційних форм і методів навчання, в тому числі у поза аудиторній роботі, підвищенні ролі самостійної роботи студентів та створення мотивації до свідомого засвоєння знань, залучення студентів до участі в реальних екологічних проектах, рухах, акціях, семінарах і конференціях, тощо» [12, с. 67].

Переходячи до аналізу третього напрямку наукової літератури, слід відзначити, що не дивлячись на усе різноманіття аспектів і підходів до вивчення проблем екологічної освіти, більшість авторів в основу своїх досліджень ставлять поняття «екологічна культура». Це закономірно зумовлено тим, що введення екологічної освіти в контекст культури стало результатом колективної наукової творчості багатьох поколінь вчених, які довели обґрунтованість опори на культурологічний підхід в еколого-педагогічних дослідженнях.

В сучасних наукових дослідженнях представлено багато варіантів визначення суті екологічної культури, які відображають наступні ключові позиції:

- цілісне особистісне утворення, яке характеризується сформованим ціннісно-мотиваційним ставленням до навколишньої діяльності та людства, високим рівнем оволодінням системою екологічних знань, знань екологічних документів, способами творчої екологічної діяльності [4];

- якість особистості, яке характеризує готовність фахівця до прийняття еколого-управлінських рішень і відповідальність за наслідки прийнятих рішень, що забезпечують оптимальне співвідношення між природоохоронними витратами і граничним природоохоронним збитком [6];

- наявність високого ступеня загальної духовної культури, міждисциплінарних глобальних уявлень, понять про екологічну проблему, усвідомлення, що людина – частина природи, оволодіння системою наукових екологічних умінь і навичок [13];

- складна категорія, що інтегрує комплекс якостей особистості, котрі знаходяться у відповідному співвідношенні й трансформуються через аксіологічні переконання в активну майбутню природо відтворювальну діяльність [2];

- специфічні форми поведінки соціальних спільнот і засоби їх взаємодії з природним середовищем, які керовані системою моральних цінностей і норм [14] та ін.

Аналізуючи перераховані позиції, дослідники виділяють ряд наступних ознак, в яких закладено характеристики екологічної культури як вершинної властивості особистості: по-перше, це взаємодія в системах «людина-суспільство», «людина-природа», «людина-людина», «людина-знання», «людина-наука», «людина-цінність»; по-друге, це внутрішня детермінанта діяльності, поведінки, відношення до себе, до зовнішнього; в третє, відсутність егоцентризму, тобто урахування зовнішнього, прийняття зовнішнього, рівність у відносинах; в четверте, відповідальність за своє і

інше включену взаємодію; в п'яте, системна самоорганізація в досягненні цілей, яка передбачає підлеглість частини цілому; в шосте, гармонізація у відносинах; в сьоме, опора на принцип відтворення життя на Землі і його включеність у світогляд і світоставлення і підлеглість їм; у восьме, адекватна даному принципу самоорганізації особистості (свідомість, самосвідомість, само визначеність, самокорекція); в дев'ятих, самореалізація «сутнісних сил» людини у рамках підлеглості конкретизованого принципу і змісту світогляду [1].

Узагальнюючи вище сказане можна стверджувати, що процес теоретичного і діяльнісного становлення екологічної культури не завершено. Враховуючи різноманіття можливих аспектів вивчення екологічної культури, кожне з наведених вище тлумачень суті екологічної культури має право на існування і буде правильним.

Виходячи з аналізу різних авторських інтерпретацій поняття «екологічна культура» та особливостей професійної діяльності фахівця, в нашому випадку, бакалавра лісового і садово-паркового господарства нами визначено своє вихідне поняття: *екологічна культура бакалаврів лісового і садово-паркового господарства* – це інтегративне особистісне утворення, яке включає систему екологічних знань і переконань, ціннісних орієнтацій на етичні принципи взаємодії з природою, які визначають готовність до свідомої, ініціативної і відповідальної екологоорієнтовної діяльності.

Отже, аналіз наукової літератури присвячений безпосередньо феномену екологічної культури і її формуванню показав, що саме термін «екологічна культура» є основоположним як в наукових дослідженнях, так і в державних документах. Більшість наукових досліджень в галузі екологічної освіти виконані в контексті обґрунтування і змістовної розробки цього феномену стосовно навчання і виховання різних вікових і професійних груп.

Список використаної літератури

- 1. Гагарин А. В., Глазачев С. Н.** Экологическая акмеология: педагогическая адаптация: учебное пособие / А. В. Гагарин, С. Н. Глазачев. – М. : МГГУ, 2012. – 240 с.
- 2. Глухова Г. Г.** Аксіологічні засади формування екологічної культури студентів вищих навчальних закладів: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Глухова Ганна Геннадіївна, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2008. – 20 с.
- 3. Гришаева Ю. М.** Концепция формирования эколого-профессиональной компетентности студентов гуманитарного вуза: дис. ...доктора пед. наук: 13.00.08 / Гришаева Юлия Михайловна, Московский гос. гуманитарный ун-т им. М. А. Шолохова. – М., 2014. – 372 с.
- 4. Єфіменко Н. П.** Особливості формування екологічної культури студентів вищих технічних закладів освіти: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Єфіменко Нонна Петрівна, Харківський держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Харків, 2000. – 18 с.
- 5. Звягина Л. Н.**

Проектирование профессионально-личностного обучения в техническом вузе: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Звягина Лилия Николаевна, Воронежский гос. технический ун-т. – Воронеж, 2004. – 24 с. **6. Колупаева О. Н.** Формирование экологической культуры у будущих менеджеров в вузе: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Колупаева Оксана Николаевна, Нижегородский гос. пед. ун-т. – Нижний Новгород, 2011. – 24 с. **7. Папуткова Г. А.** Компетентностно-ориентированное профессиональное образование студентов в вузе: автореф. дис. ... доктора пед. наук: 13.00.08 / Папуткова Галина Александровна, Волжский государственный инженерно-педагогический университет. – Нижний Новгород, 2008. – 36 с. **8. Роговая О. Г.** Становление эколого-педагогической компетентности специалиста в области образования: автореф. дис. ... доктора пед. наук: 13.00.08 / Роговая Ольга Геннадьевна, Российский государственный педагогический университет им. А. И. Герцена. – СПб, 2007. – 36 с. **9. Рябухин Ю. И.,** Соколова Н. А. Методология преподавания экологии в техническом вузе / Ю. И. Рябухин, Н. А. Соколова // IV Межвуз. конф. студ. и молодых ученых Волгоградской обл., 8-11 декабря 1999 г., Волгоград: тезисы докл. / Волгоградский гос. пед. ун-т. – Волгоград: Перемена, 1999. – С. 160. **10. Ситаров В. А., Маралов В. Г.** Педагогика ненасилия / В. А. Ситаров, В. Г. Маралов. – М.: Мысль, 1996. **11. Стрижак Н. І.** Формування екологічної компетентності техніків лісового господарства у лісотехнічних коледжах: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Н. І. Стрижак. – Львів, 2017. – 170 с. **12. Стрижак Н. І.** До питання становлення лісівничої освіти / Н. І. Стрижак // Актуальні проблеми педагогічної науки: Матеріали Другої Всеукраїнської науково-практичної заочної конференції. – Миколаїв, 2012. – С. 66–69. **13. Чернікова О. В.** Підготовка майбутніх вчителів біології до формування екологічної культури старшокласників: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Чернікова Олена Василівна, Південноукраїнський держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського – Одеса, 2004. – 20 с. **14. Шишкина Е. А.** Социальное конструирование экологической культуры на региональном уровне глобализации: автореф. дис. ... доктора социол. наук: 22.00.06 / Шишкина Елена Александровна, Саратовский государственный технический университет. – Саратов, 2009. – 40 с. **15. Шмалей С. В.** Екологічна особистість: монографія / С. В. Шмалей. – К.: Б-ка офіц. док., 1999. – 232 с. **16. Юсфин Ю. С.** Экологическое образование инженеров в XXI веке / Ю. С. Юсфин // Экология и промышленность России / Московский государственный институт стали и сплавов. – М., 2001. – №7. – С. 32–35.

Королецька Л. В. Формування екологічної культури майбутніх бакалаврів лісового і садово-паркового господарства

У статті проаналізовано проблему формування сучасної екологічної культури бакалаврів лісового і садово-паркового господарства.

Визначено і розглянуто три основних напрямку аналізу наукових джерел: 1) загальнотеоретичний підхід до екологічної освіти в філософському, психологічному і педагогічному аспектах; 2) компетентнісний підхід професійної підготовки в системі університетської освіти; 3) культурологічний підхід в еколого-педагогічних дослідженнях. А також сформульовано власне вихідне поняття «екологічна культура».

Ключові слова: екологічна культура, екологічна освіта, екологічна компетентність.

Королецькая Л. В. Формирование экологической культуры будущих бакалавров лесного и садово-паркового хозяйства

В статье проанализированы проблемы формирования современной экологической культуры бакалавров лесного и садово-паркового хозяйства. Определены и рассмотрены три основных направления анализа научных источников: 1) общетеоретический подход к экологическому образованию в философском, психологическом и педагогическом аспектах; 2) компетентностный подход профессиональной подготовки в системе университетского образования; 3) культурологический подход в эколого-педагогических исследованиях. А также сформулировано собственное исходное понятие «экологическая культура».

Ключевые слова: экологическая культура, экологическое образование, экологическая компетентность.

Koroleskaya L. Formation of Ecological Culture of Future Bachelors of Forestry and Park Gardening

The article analyses modern problems of formation of ecological culture of bachelors of forestry and Park gardening. The article identifies and discusses three main areas of analysis of scientific sources: 1) General theoretical approach to environmental education in the philosophical, psychological and pedagogical aspects; 2) the competence approach to professional training in University education; 3) cultural studies approach in ecological and pedagogical research. And formulated own original concept of "ecological culture".

Key words: ecological culture, ecological education, ecological competence.

Стаття надійшла до редакції 27.05.2017 р.

Прийнято до друку 27.06.2017 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Харченко С. Я.